

Milka Kolundžić
KAMENITE PRIČE

Milka Kolundžić
KAMENITE PRIČE

Izdavač: Imprimatur d.o.o.

Za izdavača: Boris Maksimović

Lektura: Sonja Lero Maksimović

Dizajn korica: Damir Omić

Grafička priprema: Sonja Lero Maksimović

Štampa: Bina d.o.o.

Za štampariju: Mladen Spasojević

Tiraž: 300

Godina: 2019.

ISBN: 978-99976-776-2-4

Milka Kolundžić

KAMENITE
PRIČE

Mojoj porodici

*„Pisanje je, ma kako to čudno zvučalo,
samo oblik zaborava. Ne piše se (sada
sam u to sasvim siguran) da bi se setilo ili
upamtilo, već da bi prestalo da se pamti.”*

David Albahari

Najprije je nastao šok. Nisu se čuli rojevi riječi koje su provaljivale kao nošene jugom – bacalo ih je na sve strane, a one su stizale jedna drugu, gušile se, okretale jedna od druge i odljetale da se više ne pronađu. Zatim je nastupila ljutnja. Riječi se više nisu čule; potpuno je nejasno bilo zašto toliko kasne. A onda bijes; bijes koji se širio iza mirne spoljašnjosti poput požara. Nije bilo najave, uvoda, razgovora o znacima, nade. Tek – najgore je.

U takvom stanju potpunog bezvlašća nad sobom, lako je bilo strahu da se ušulja i razbaškari. Tijelo ga je, prirodno, odbacivalo. Prošlo je mnogo brojanja – od jedan do deset, ma stotinu, pa unazad; bacanje pogleda prema daljinama, sa nadom da će nešto biti drugačije kada se pogled vrati; varanje noći i u njoj mraka. Ujutro – sve je bilo jednako isto.

Postalo je jasno da treba zapisati sve. Priče.

NIJE BILO

STAN NA TRGU, svega nekoliko koraka od Bukovčanca i Kotaranke. Dva kvadrata isturene terase, razvučena žica za veš i okrugla posuda za štipaljice u metalnom stalku za vazu pričvršćenom za zid. Bijele škure na balkonskim vratima raširene. Ispod terase jednosmjerna ulica. Automobili prolaze jednom trakom, drugi miruju na parkingu stanara. Između zgrada nasuprot njene prolaz ka dvorištu i novoj lameli. Uz komšijske ulaze mirno stoji žbunje debelih, mesnatih i masnih listova.

Sunčana strana. Uvijek je na terasi. Naizgled posmatra. Kosa odsječena, na paž, crna, s jedva primjetnim sijedim izrastom. Majica u zemljanim bojama, preko koje ide obavezno prsluk. Duga suknja do zemlje; nije vuštan. Lice blijedo, izborano poput godova one najstarije masline. Kao da su se na njem' skupile sve brige svijeta. Žute pjege po svim površima otkrivene kože. Visoka. Prava. Oči sitne, sakrivene u bore. Brada blago isturena.

Čekala je da zazvoni telefon i čuje njegov glas ili da na ulici ugleda lice koje je namjerilo njoj, da joj pomogne da skupa razbijaju tišinu. I usput gubila poglede.

Od kuće je otišao rano, odmah poslije osnovne škole. Svoje ožiljke je ponio sa sobom. Ako je i mislio uteći im, shvatio je da je to nemoguće, ali i da može sasvim pristojno obmanuti sebe daljinama i drugim ljudima. Znao je da ona živi samo od tih nekoliko trenutaka otvorene telefonske linije i trudio se da se javlja često; jednako koliko se trudio i da dan protekne što brže, ispunjen onim nečim neodložnim, koje bi se razvuklo do kasno u noć, a tada je „već bilo kasno”. Dolazio je jednom godišnje, ali i ti dolasci su sve udaljeniji jedni od drugih. Ostane ona nepuna dva dana vikenda i vraća se nazad.

Skupa su sami njih dvoje otkad pamti. To je laž, ali i istina zvuči jednako uvjerljivo. Jer oduvijek *jesu* bili sami njih dvoje, okruženi tišinom, strahom i beskonačnim međusobnim ćutanjima. Znao je i da je jedinu nježnost u ovom razvučenom životu osjećala prema njemu i da je tu mekotu dodira skupljala u dlanovima i čuvala kao najveću dragocjenost.

Staru kamenu kuću u svome selu zamijenila je za ovu betonsku kocku na Božjem zvjezdanu. Nije htjela, ali nije je se ni pitalo. Daleko od toga da je bila od one bespomoćne ženske čeljadi kojom se upravljalo dok ona gledaju preda se. Bila je okretna, grlena, nelijepa ali oku ugodna. Uvijek u poslu – u kući, u avliji, u polju, i uvijek u društvu sestre ili braće. Osim tad jednom. Išla je u polje da vrati kući blago. Kao da je samo to čekao. Bio je jači. I u njoj je sve nevino i lijepo umrlo.

Bile su to godine između dva velika rata. Nije imala ćaće, ali pomogli su joj da ga tuži tribunalu. U sebi je nosila novi život, koji kao da nije bio i njen. Onda je on počeo da dolazi kući. Da moli. Da će ga žandari odvesti u zatvor. Da nju niko više neće htjeti. Da će je uzeti i odvesti iz sela, samo ako potpiše – da nije bilo.

Odlučila je tišina. Odsjekla je kosu. Od tog dana počela je da stari.

Pala je noć. Sparina se odbijala o asfalt i uvlačila u stan. Zatvorila je škure. Sporim i teškim pokretima svukla je robu, obukla košulju za spavanje i spustila tijelo na krevet. A onda ponovo ustala i odškrinula vrata sobe prema hodniku. Da čuje telefon kada mali bude zvao.

ĆAĆA

BILA JE SKOROM ponoć. Ležala je u postelji budna, iako sklopljenih kapaka, a oko nje su nečujno disala djeca. Na prste 'edne ruke znala bi izbrojati prospavane sate posljednje dvi' setimane. To je najduže vremena šta niti kući dolazi niti daje po kome od sebe glasa. Znala je da je rat i objasnio joj je da mora ono šta se mora, a da ona čuva djecu, ono pod srcem i blago. U polje neka ne ide, misliće da skrivaju oružje ili municiju, pa opet ne valja. Nema krvi nji'ove na rukama niko iz Sela i dosele ih nisu dirali, a valjda neće ni odsele. Ponavljala je u sebi njegove riječi savjeta kao kakvu mantru; valjda joj je tako bio bliži.

Nije išlo na dobro kada je trebâ ići. Znalo se koji su muškarci iz sela otišli u partizane, a koji su se nekako uspjeli sačuvati ženi uz suknju. Ispod donjih kuća bacalo se s večeri na buće i maći je čuo kako dvojica među sobom dobacuju:

– Sad će i Nidžalj onamo, trebalo bi mu se nevesti primaći, pripomoći joj zeru.

Uslijedio je pomalo usiljeni smijeh. Dijete je u suzama dotrčalo kući i ispričalo ćaći šta je čulo, a onda je on sišâ dolje među nji'.

– Koji se to poželio suknje moje žene? – procijedio je sasvim mirno, stisnutih pesnica.

Znali su da se sa Nikolom nije šaliti. Radilo se kod njega do ovoga rata u napolici i nevista je hranila i nji' i nji'ovu djecu preko svakog reda i plate. On je uvijek bio gord, ozbiljniji od svih, stariji i od najstarijih među njima, ali nekako o sebi i pri sebi. I nju je spram sebe birao takvu. Ali kako bi selo znalo da su se prepoznale i zamilovale dvije okrnjene duše, 'edna bez ćaće i druga bez matere, obje željne samo mrve jedne kućevnoga mira? On niti je bio kavgadžija, ni pjanac, ali istom ga nije valjalo načepiti.

– Pitâ sam koji se to poželio suknje moje žene!

Oni šta su se samo smijali ispod oka pogledali su u pravcu one dvojice, a njih dvojica 'edan u drugoga, pa u one buće, ne znajući više kuda dalje s rođenim očima.

Šta je onda bilo, pričalo se i prepričavalo dalje po selu, ali onu dvojicu zadugo nisu gledali među ljudima, a ona i djeca su bili s mirom cijeli rat.

Zalajao je kucin, ali samo 'ednom, a onda se umirio. Ustala je i časkom se obukla, pa naslonila uvo na vrata. Ubrzo je začula šapat poznatoga glasa:

– Ja sam, otvaraj, brže!

Uletio je u kuću u isto vrijeme kada je lavež oni' njevi' pasa pokidâ modru noć i bivao sve glasniji.

– Sad idu od vrata do vrata i traže onoga koji je prošâ stražu. Morâ sam doći, niko neće zadugo 'amo, morâ sam...

Dalje mu se glas izgubio u brzim i snažnim otkucajima srca. Ona ga je glêla pred sobom kao da je avet, a onda je lavež praćen glasovima one nečisti dopro do nje:

– Brij se, Nikola, brij se! – viknula je i istrčala časkom vanka.

Ubrzo su lupali na vrata, najprije šakama, a onda cokolama. Djeca su već bila budna i plakala, kužina usijana, a dvi' žene klečale su kraj njene postelje. 'Edna je ustala i otkračunala vrata. Ona je ležala na postelji u noćnoj košulji raspletene kose, ruke joj vezane za uzglavlje, tijela posvađanog s udovima. Na snježnobijeloj košulji dolje tragovi krvi.

– Ne 'ladite ako za Boga znate, žena se porađa!
– reče starija žena.

Ušla su dvojica, 'edan u zelenoj, drugi u crnoj uniformi. Ona je stenjala i vrištala. 'Edna žena joj je brisala čelo, druga činila svoje ispod stomaka. Oni šta su ušli isprevrtali su svaki sanduk, banak, kredenicu, svaku teću, otvorili i penjgu i izbacili sve iznutra i zavikali:

– Dove sono partidani?*

Onaj u crnoj uniformi rekâ je da traže partizane i da će je glava kuće. Ona starija je govorila da ništa ne zna, da su ih doveli da porađaju ženu i evo oko nje cigli dan i noć, da nije dobro i da čine šta im je volja. Lupanje cokula i glasovi koji su odjekivali dvorištem miješali su se sa mučenjem žene u postelji i ovi su se pokupili i otišli dalje.

Ona starija je ustala, otvorila caka i sačekala da se koraci i glasovi udalje.

– Moje dijete, da će ćeš glave izgubiti uludo! – reče, i doda još – Ode ja svojoj kući, a tebi Bog neka je na pomoć! – i izađe u noć.

Ona druga se ispravila, uzela maćog pa ga bacila u zrak, a onda istom i sa maćom. Djeca su gledala u poznato lice pod šударom i u materinu vuštanu i traveži.

* Dove sono partigiani? = Gdje su partizani? (ital, prim. aut.)

– Čaća!!! – vrisnuli su uglas.

– Mučite – mate će uplićući kosu u pletenice, pa u svoje krugove – 'oćete da se vrate da nam ga odvedu?!

Do pred zoru sjedili su s njime na ognjištu i najpošlje mu zaspali u krilu. On i' je prenio na postelju i vratio se vatri.

– Moram ići – govorio je gledajući u onaj plamen – uoči zore i njima se najviše spava, prije smjene straže. – Moram – ponovio je šapatom, kao da se izvinjava šta je opet ostavlja – čuvaj djecu i...

Veza je šudar pod bradom i navuka ga na čelo. Travežu i vuštan ostavio je na sebi, za svaki slučaj, ako ga zaustave. Na vratima se okrenuo, da skupi u sebe sve ono šta mu je drago, i nestao.

– Čaća, ćaća... – u snu je šaptala maća.

SIRENA

BILE SU NEZAPOSLENE domaćice. Nikome na pamet padalo nije da na domaćinstvo sa nebrojenim ektima obradive i obrađivane zemlje, registrovano kao poljoprivredno dobro, prijavi njih kao radnice. Glave porodica bile su jednoglasne – mi smo familija, neće meni žena/kćer/snaja biti radnica. One su bespogovorno gledale preda se. I tako su ostajale domaćice i nezaposlene. Bez mogućnosti da u svom teškome radnom vijeku, koji se izjednačavao sa životnim, ostvare bilo kakva primanja.

Pedesetih godina prošlog vijeka u Benkovcu je otvoreno jedno od Jugoplastikinih postrojenja za proizvodnju obuće, tekstila, plastičnih masa i raznih proizvoda i za druge industrije i namjene. Kod nas, proizvodila se obuća za izvoz na Zapad. Jugoplastiku su slijedili i Vinarija Benkovac, Vlado Bagat, Kepol... Svi skupa primali su stotine radnika i radnica raznih obrazovnih profila. Probudile su se žene koje ni dana zanata ni prakse nisu izučile, ali – čak i sa svojim sitnim razredima škole – marljivo su učile i radile u isto vrijeme. I postajale su nezavisne, onoliko koliko je to žena u Dalmaciji u to vrijeme mogla biti.

Obje sirene, i ona koja je pozivala na početak radnog vremena i ona koja je označavala njegov kraj, čule su se do Sela. Ujutro, bila je već u polju, odagnala ovce u Bare i brzim i vještim pokretima prekopavala ono zemlje ciko bunara na Magradaru, za kumpjere.

Djeca su ostala kod kuće. Spremila im je u teću nekolike većih kosti za variti, glavicu kapule, kumpjera, mrkve i zeru celera i peršuna. Još u školu nisu krenule, ali znale su same uključiti kolo i zavariti juhu. Ona je u zoru zamijesila i ispekla kruv ispod peke.

Nekada je imala društvo, ali skoro sve ženske čeljadi otišlo je raditi u fabriku. Nisu one kuljave, one šta nisu načisto i one koje su bile same uz svoju starčad. Radilo se u fabrici do tri ure, a po kući, oko kuće i u polju stizalo se po podne, vikendom i državnim praznikom.

I on se zaposlio. Išâ je rijekom ljudi iz Sela na posâ i vraćao se doveče, nekad i u neko doba. Poslije posla išlo se do Štele na pečeno (ako je bila plata), čašu crnine ili žutine i na briškulu il' trešet. Sjedio bi dok je teklo šoldi iz skašele. A onda kući, pokisa sav, bez ičeg.

Ona bi čekala dok dođe. Sjedila bi u kužini kad bi djeca legla i sve ono drugo stigla, i čekala. I čekala. Nekada bi došao veseo, iako vidno pod gasom, pa pitao treba li šta uzeti, ali češće bi bio crn i razdraživ.

– I ja bi' išla raditi – rekla mu je za jedne od tih noći.

– Ti raditi... – nije je ni pogledao. – A da ko će djecu glēti?

– Pitaću mate – odgovorila mu je skorom pa šapatom.

Njena mate ga nije voljela. Tačnije, za nju nije postojao. Nju je preveo kurvanjski, najprije je ostala trudna, a onda je izbjegavao i sprdao se njome u ćaku-li. Najstarija maća rodila se pod njihovim krovom. A onda su ćaće posložile stvari.

Lagala je kada je rekla da će pitati mate. Sa njom nije govorila. Ništa ružno jedna drugoj nisu rekle, ali tačno su znale, u slovo, šta je ona druga prećutala. Na kraju, nije više u materinoj kući. Izabrala je sebi s kim će leći. Nije se kajala. Lomila je svoju nutrinu svaki puta kad bi morala tražiti od starijeg brata da i njoj pripremi drva za zimu ili donese džak brašna kad ostane bez iti ičeg. Zadnji puta s materom je imala posla kad je najstariju maću poslala po zeru kumpjera. I dijete bi donijelo i kumpjera i đevenica. Jeste bila štedljiva, ali nije znala uštedjeti ni od čega.

I ovoga puta spremila je dijete, rekla joj da pita babu 'oće li ih glēti da mate ide na posâ i poslala je. Maća se vratila s boršom presnaca i nešta suvoga i izdeklamovala da je baba rekla da mate dođe sama.

Dobro, i s tim je svršeno, rekla je sama u sebi.

Svanulo je. Ispravila je kičmu na par trenutaka i pogledala u sunce. Sad će. A onda se sagnula, uzela motiku i nastavila da kopa brzim i snažnim pokretima. Ljutito je razbijala onu ledinu i tukla po onome kamenu u njoj tako da je sa svakim zamahom stvarala buku koja joj je zaglušivala uši. Nadala se da tako neće čuti sirenu.

SEPTEMBAR

SJEĆAM SE DA je to bio posao moga Strica Moše, iako su mu u tome pomagali i najlone izvrta-
li i Tata i Mića i ko se već tu sve našao nije. Sve je
u tom polumraku konobe mirisalo na grožđe. Nama
„djecama” tu u normalnim prilikama nije bio dozvo-
ljen ulaz – da ne bi ostavili vrata otvorenim, „pa da
uđu vrućina i svjetlo, koji štete vinu”. A nama je već
stavljanje velikog izvajanog željeznog ključa u bravu
ulaznih vrata konobe bio događaj od kojih herc galo-
pira nezamislivim konjskim snagama!

Vriskali bismo kada bismo vidjeli da se iz naj-
lona pod Stričeve noge potkrade koji grozd crnog u
bijelo grožđe. Valjda smo mislili da će ga onih nekoli-
ko zrna obojiti, šta li... A on nam je – tako zavrnutih
plavih radničkih pantalona, sa rukama na leđima
i popijevajući veselo kao da igra na zboru – izgle-
dao kao čarobnjak pod čijim se nogama nalazi pravo
blago! Gledali bismo željno u onu kacu i njega, misle-
ći kako ćemo i mi jednoga dana tako smjeti. Ali pitali
smo se i – da li će dati tako i nama, curama?

Jedne od tih večeri, kada su se posljednji najloni
poredali kraj kace, ja sam jedva izustila:

– A mogu li ja kod Moše?

Usljedila je bujica:

– 'Ajde šta ćeš, pa isprljaćeš se sva – ta to ti je sve ljepljivo! Nećeš se oprati od toga i sve će te muve i komarci izujedati!

– Ma da ne bi! Taman je to dječji posao!

– Nemaš ti snage za to, još si mala. A i samo ćeš mu smetati da završi posao.

Klimala sam ja glavom i znala da su svi u pravu, ali sam i gutala one ogromne knedle šta je tako i šta ja tu ništa ne mogu promijeniti.

– Dođi ti, rano moja, amo.

Baka me je izvela iz konobe, izvrnula jedan blok i rekla mi da sjedim tu dok ona dođe. Meni je taman trebalo tih nekoliko trenutaka da upalim bri-sače i pobrišem one mušice na šajbi. Nisu prošla ni dva minuta, kad eto ti moje Bake – nosi sapun, kain i u njemu vode.

– 'Ajde izuj šlake, najprije da se operemo. Ne može se u kacu sa kaljavim nogama!

Ajme moje radosti! Srce mi je tako snažno udaralo da je pravo čudo kako sam se mogla valjano sagnuti i uraditi ono šta je rekla Baka.

– Stevane, digni dijete gore!

Nisam čula komentare ostalih. Bakina se riječ slušala i samo mi je to bilo bitno. Od zujanja u ušima čula sam jedva Mošin glas:

– Ooo, ko će to meni pomoći!

I tako smo nas dvoje poslovali skupa neko vrijeme. Na svaki jedan njegov pokret – moja tri! On igra, a ja poskakujem!

Mislim da je to bila posljednja godina kada se u konobi u Bakinoj kući tako cijedilo grožđe za vino; kasnije su došle mašine. A ovo je najranije mi sjećanje na Bakinu kuću.

SVE JE DOBRO

LEŽAO JE OPRUŽEN po goloj zemlji, ispod glave (a umjesto jastuka) dio korijena trešnje preko koga je prebačen gunj. Kapci mu zatvoreni. Lišće krošnje iznad njegove glave blago je šuštalalo, vjetar jedva da bi se mogao nazvati svojim imenom. Miriše cvijet trešnje. Povremeno se čuje zvono o vratu ovce predvodnice; grizu i preživaju ovo trave šta je donijelo proljeće. Zemlju popustio led; miriše i ona. Nebo se razvedrilo i kao da je sve oko njega najzad dobilo nazad svoje mirise i boje.

– Kada se budete dijelili, nemojte ovo rasparčavati među sobom; neka ostane jednome! – govorio je sinovima.

Ovo mjesto oduvijek su zvali „Kod ulice”. Omeđeno s dvije strane maslinama, s treće smokvama; bijeli put se prostirao bočno. Niz blagu nizbrdicu otvarao se pogled na prugu i, preko Bara, sve do Pristega. Na ovome komadu zemlje uspijevalo je sve – i loza i smokve i čatruni i kukuruzi i maraske i trešnje... Samo da je ovoga – gladni ne bi bili. Nedostaje vode (u kamenici nikad dosta), pa valja bačvama traktorom vući sa Magradara ili od kuće. U redini su od šperploče i dasaka napravili šator, da ima gdje da prenoći onaj čiji je red da čuva kad sve sazori.

Kada je kod kuće, život je uvijek u pokretu. Stara u svom poslu, mali u svome. Svakoga dana u dvorište ulazi i zaustavlja se pod murvom lada; iz nje izlaze najstariji mali, Mira i djeca. Samo je Miri ime znao odmah, na prvu. Zvala ga je Čaća, brijala ga i imala strpljenja po hiljaditi put da sasluša svaku priču, a kada misao odluta dalje – da ga vraća i postavlja uvijek nova pitanja.

Sve više je zaboravljao. Krene ovcama, pa se vrati kući bez njih; ode u polje, pa produži do Kolarne, u tazbinu, a niti je kome rekao da ide, niti ovi znaju da li koga da pošalju kući mu da dođu po njega. Samo je Stara sve znala. Teško je i njoj padalo – onakav čovjek, samo pogledom je sve oko sebe u red dovodio, a sad zaboravi i da je jeo, i da djecu ima i imena im... Neće smrt nego polako i naopako – popije i zadnji dah svijesti i života i povuče te u svoje bezdno onako kako nisi zaslužio, onako kako nisi živio.

Ovdje nema pitanja, nesigurnosti, zagonetki. Utone u sebe i otvara škatule sa sjećanjima koja su jasna, živa i stvarnija od onoga ovdje i sada. Onog trenutka kada se sunce povuče, postaje svježije, a misao se još uvijek ne vraća da pozatvara sve šta je otvorila.

I onda, nekako, sve pođe po zlu: pomiješaju se glasovi dva svijeta, njegovo ime odzvanja poljem, otvara oči, gleda lica iznad sebe, sluša im glasove; uzimaju ga pod mišku, dižu sa zemlje i skupa u tišini slažu korake do kuće.

A ona je zabrinuta. Uvijek je zabrinuta. Rijetko se smije. Volio bi da joj barem ponekad omekšaju bore, da pođe s njim u polje, da rasplete kosu, da ga uhvati pod ruku onako kako je to činila kada je on njoj bio oslonac.

Umjesto toga, pomaže mu da skine robu sa sebe i legne na krevet. I sama se svuče, ispruži se kraj njega,

uzdahne nekoliko puta, uhvati zrak i zadrži ga dok sakrije suze u jastuk. Primakne mu se bliže, okrene se na stranu, prema njemu i posmatra ga pod svjetlom mjesečine šta dolazi u zrakama kroz odškrinute škure. Gledao je i on u njene oči: uvijek mu se činilo da u njima čita obećanje da je sve dobro, da sve i dalje ima smisla i da je još uvijek tamo gdje treba biti. Tako siguran, dočeka san da ugasi sva svjetla.